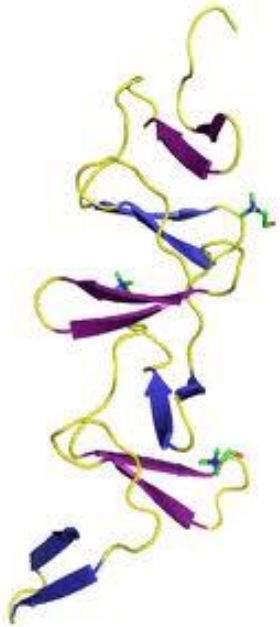

PROTEİNLERİN SAFLAŞTIRILMASI VE KARAKTERİZASYONU

Prof. Dr. Nuriye AKEV
Biokimya Anabilim Dalı
(2013)

PROTEİNLERİN YAPISI

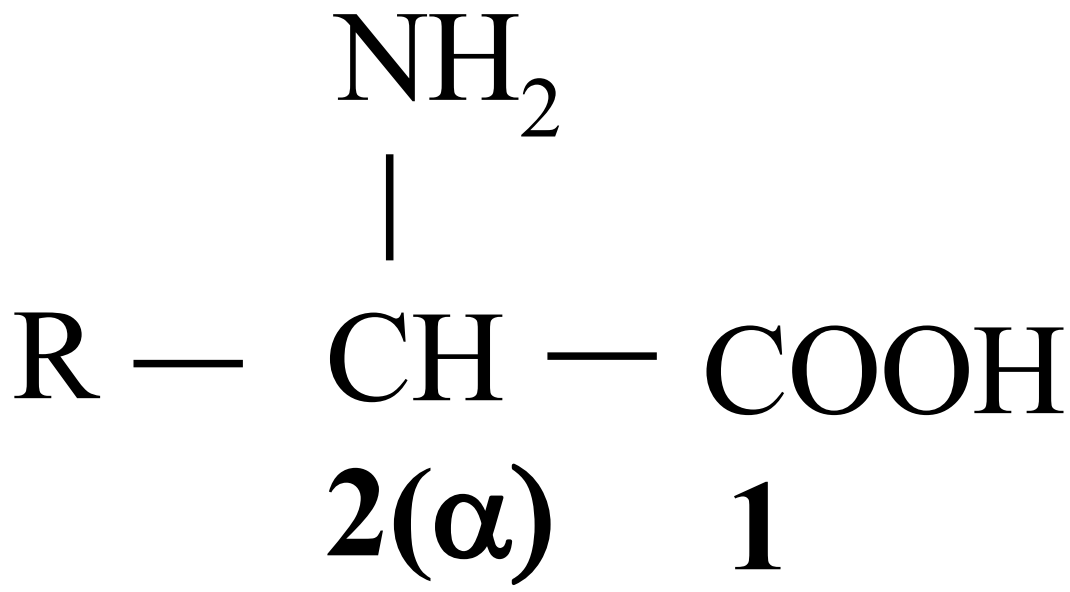

Amino asid genel formülü
(R: alkil kökü)

R grubuna göre sınıflandırma	**Amino asidin adı**	**Kısaltamış adı 3 harfli**	**Kısaltmış adı tek harfli**
Alifatik			
Monoamino monokarbosiklik	Glisin Alanin Valin Lösin İzolösin Serin Treonin	Gli Ala Val Leu Ile Ser Thr	G A V L l S T
Monoamino dikarboksilik	Aspartik asid Glutamik asid Asparagin Glutamin	Asp Glu Asn Glu	D E N Q
Diamino monokarboksilik	Lizin	Lys	K
Kükürtlü	Sistein Metionin	Cys Met	C M
Guanido gruplu	Arginin	Arg	R
Siklik			
Karbosiklik	Fenilalanin Tirozin	Phe Tyr	F Y
Heterosiklik	Triptofan Histidin Prolin	Trp His Pro	W H P

Proteinlerin birincil yapısı

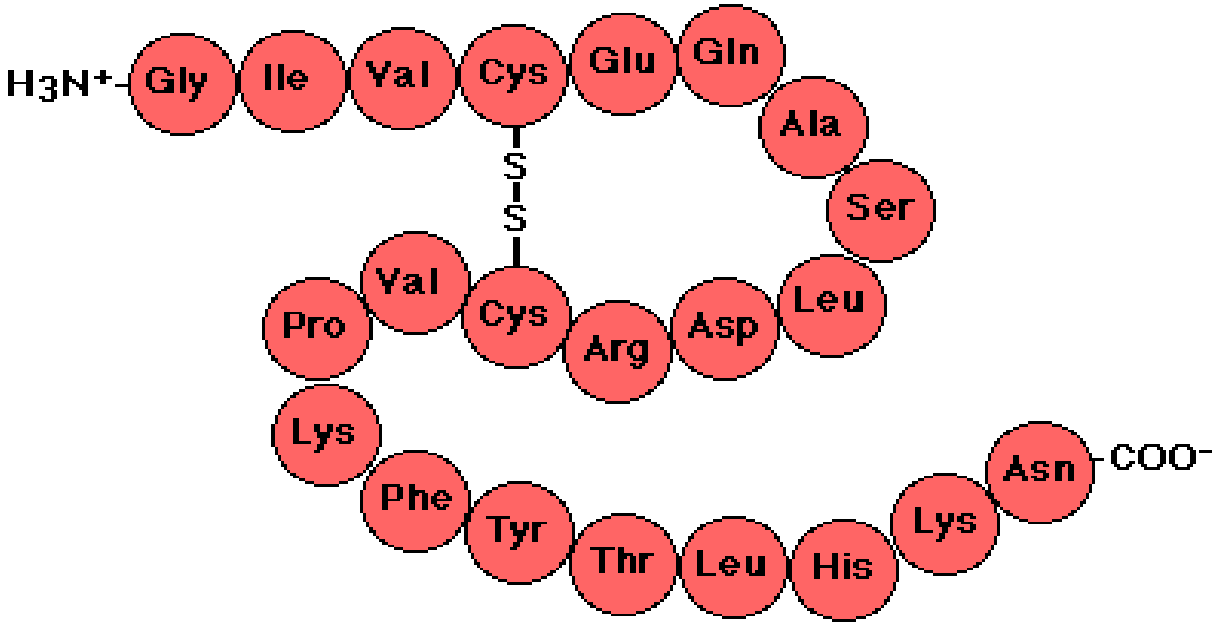

Bir düzlem üzerindeki sabit peptid bağları

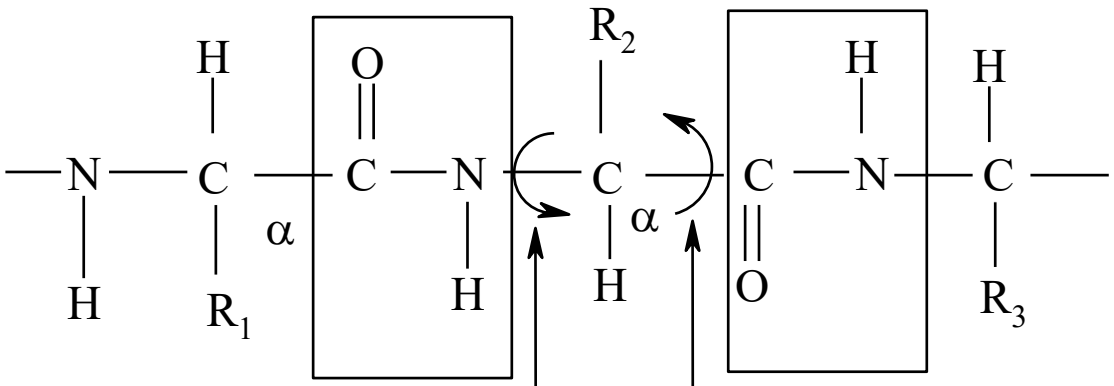

$N\text{-}C_\alpha$ bağı serbestçe dönebilir
Dönme açısı: ϕ

$C_\alpha\text{-}C$ bağı serbestçe dönebilir
Dönme açısı: ψ

Proteinlerin ikincil yapısının α-helezon konformasyonu

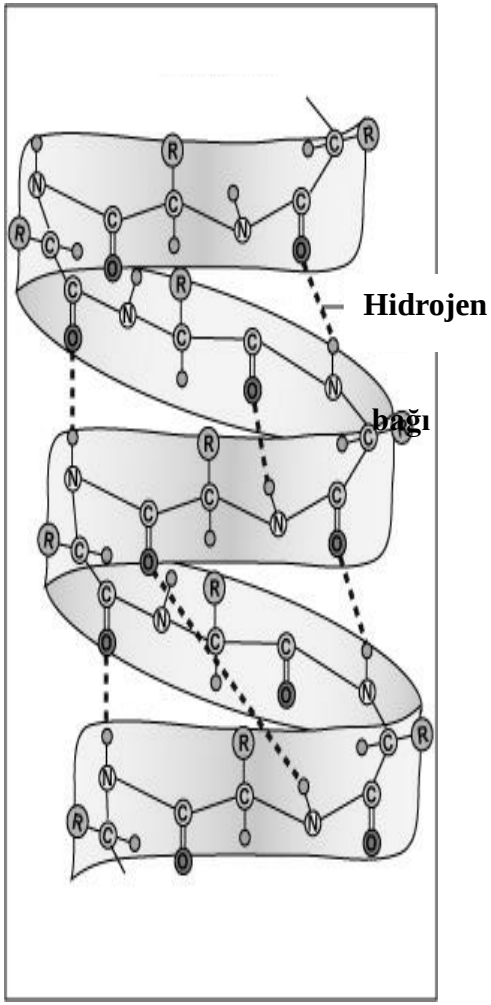

Proteinlerin ikincil yapısında β-kırmalı tabaka yapısı

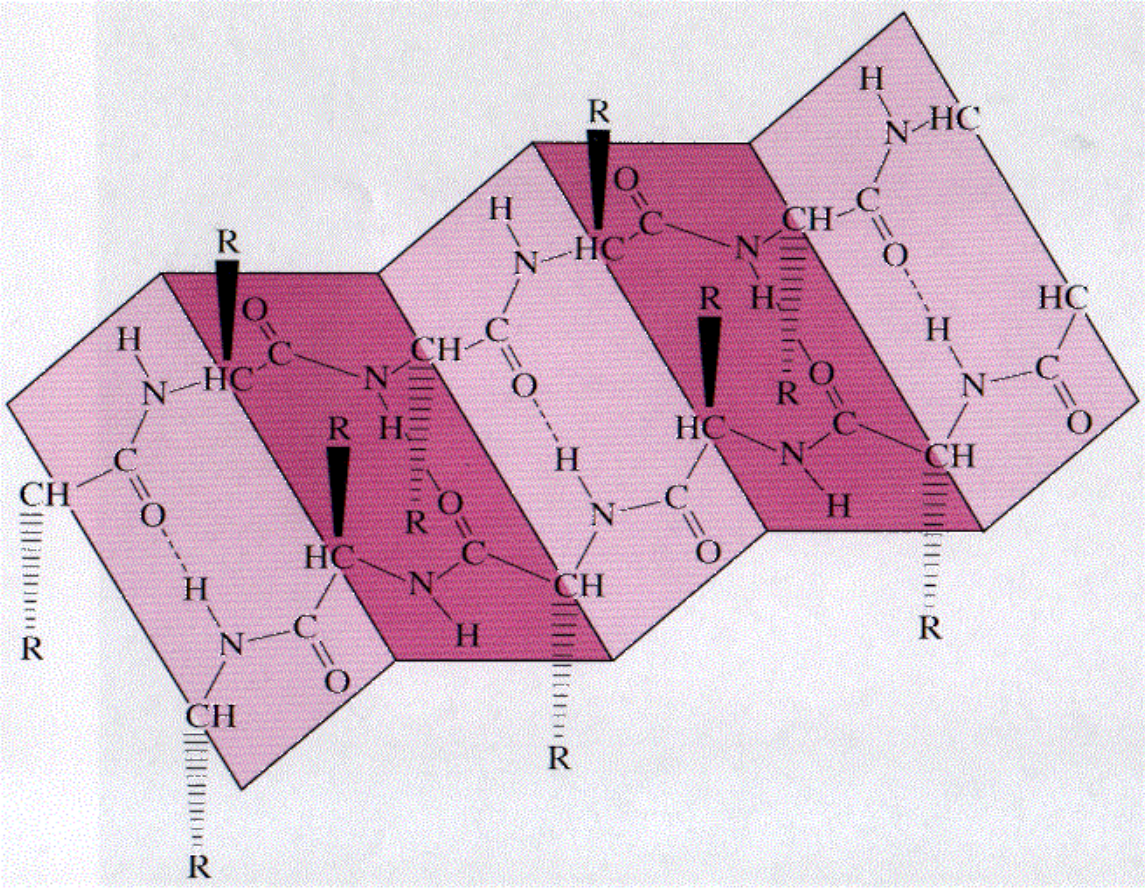

Miyoglobin molekülünün üçüncül yapısı.

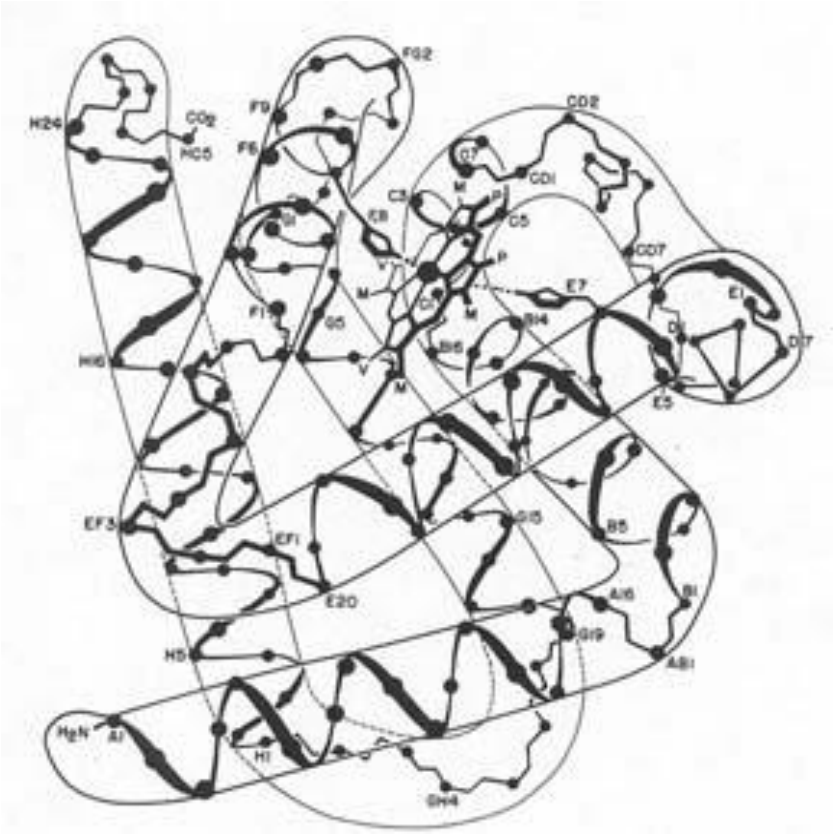

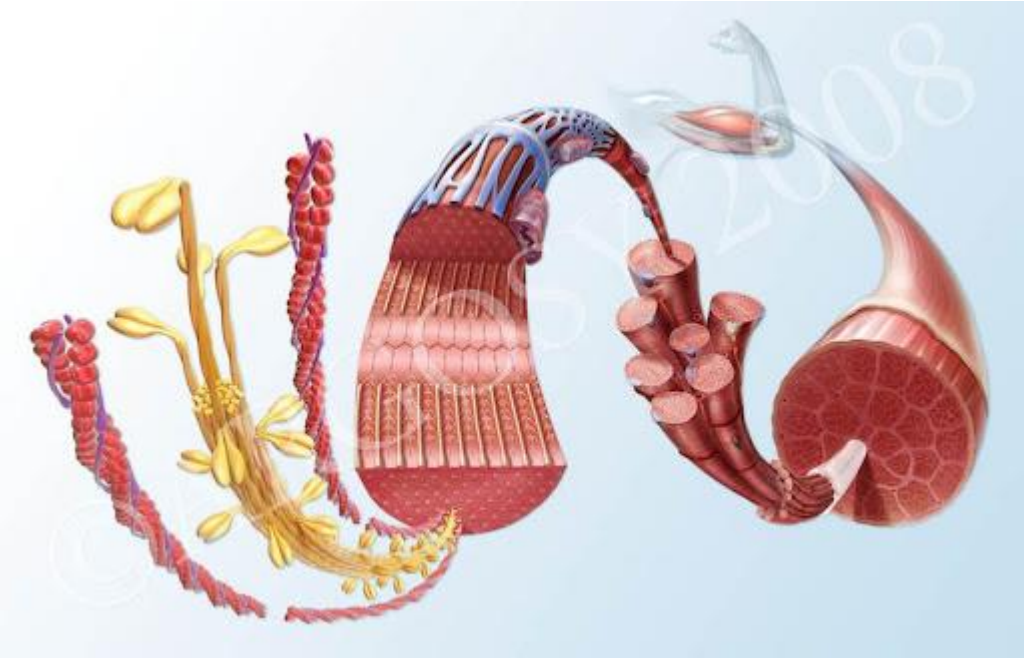

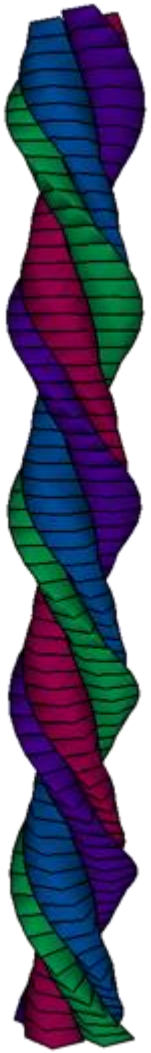

Kollajenin fibriler yapısı

(Üçüncül yapı)

Hemoglobin molekülü, dördüncül yapı

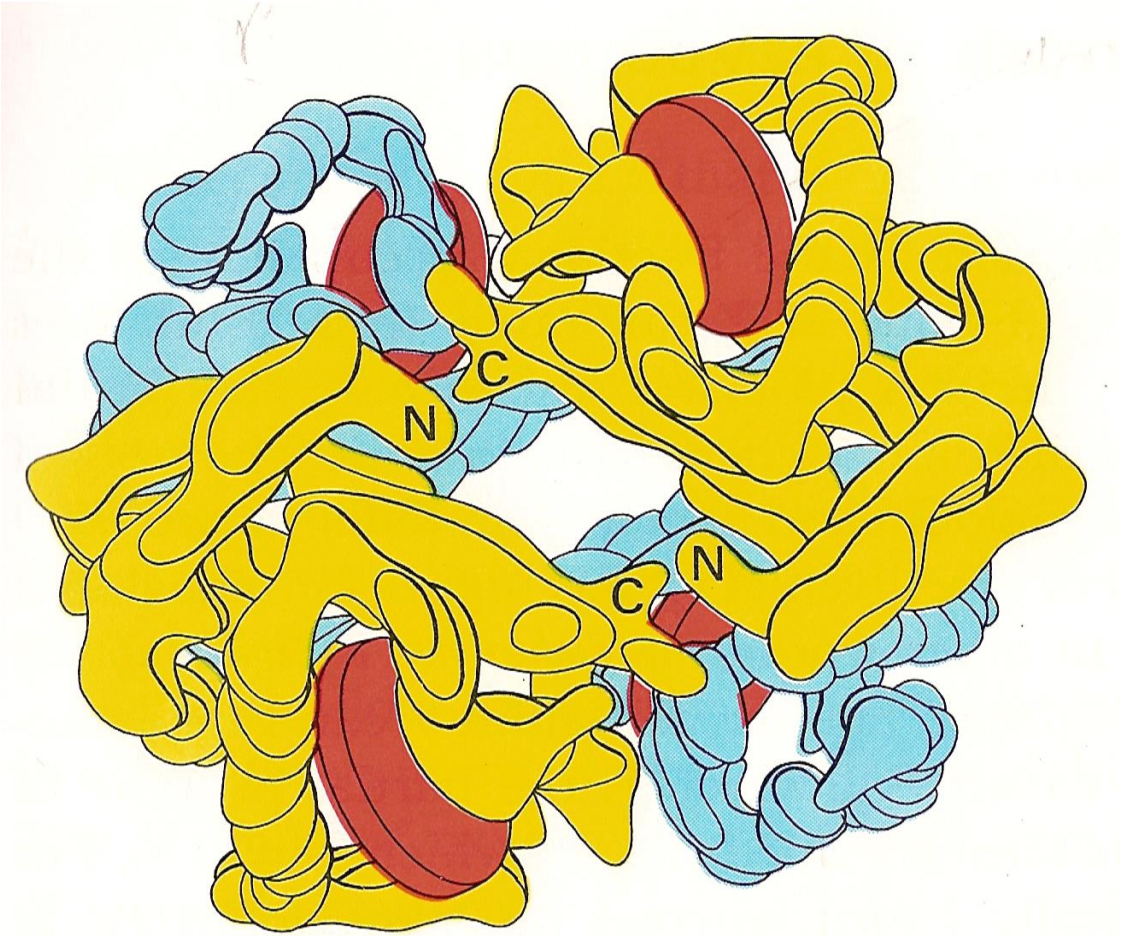

Post-translasyonel (tercüme sonrası) değişiklikler

- **Proteolitik işlemleme** (processing): sindirim enzimleri ve kan pıhtılaşmasında rolü olan enzimler, proteolize uğradıktan sonra aktive olurlar.
- **Glikozilasyon:** Karbohidrat birimlerinin eklenmesiyle bazı proteinlerin çözünürlüğü artar, bazıları ise aktive olurlar. Karbohidrat birimlerini ekleyen enzimler olan *glikoziltransferazlar* hücrenin endoplazmik retikulumunda bulunurlar.
- **Fosforilasyon:** Polipeptid yapısındaki çeşitli hormonların aktivitelerini düzenler.
- **Asetilasyon:** İşlevi bilinmiyor.
- **Açilasyon:** Bazı proteinlerin biyolojik zarlara gömülmesini sağlayabilir.
- **Amidasyon:** Proteinlerin stabilitesini ve aktivitesini etkiler.
- **Sülfasyon:** Bazı nöropeptidlerin biyolojik aktivitesini etkiler.
- **Hidroksilasyon:** Bazı proteinlerin yapı bütünlüğü için önemlidir.
- **γ-Karboksiglutamat oluşması:** Bazı kan proteinlerinin kalsiyumu bağlayabilmesi için önemlidir.
- **ADP-ribozilasyon:** Birçok proteinin biyolojik aktivitesini düzenler.
- **Disülfür bağlarının oluşması:** Bazı proteinlerin konformasyonlarını stabilize eder (skleroproteinlerin dayanıklılığı bunlardan ileri gelir).

PROTEİNLERİN ÖZELLİKLERİ

- **Molekül ağırlıkları**
- **Denatürasyonları**
- **Amfolit özellikleri**
- **Elektroforez**
- **Çöktürülmeleri**
- 1S1
- çeşitli tuzlar (amonyum sülfat, magnezyum sülfat, sodyum sülfat)
- organik çözücüler
- 1S1
- asid ve bazlar

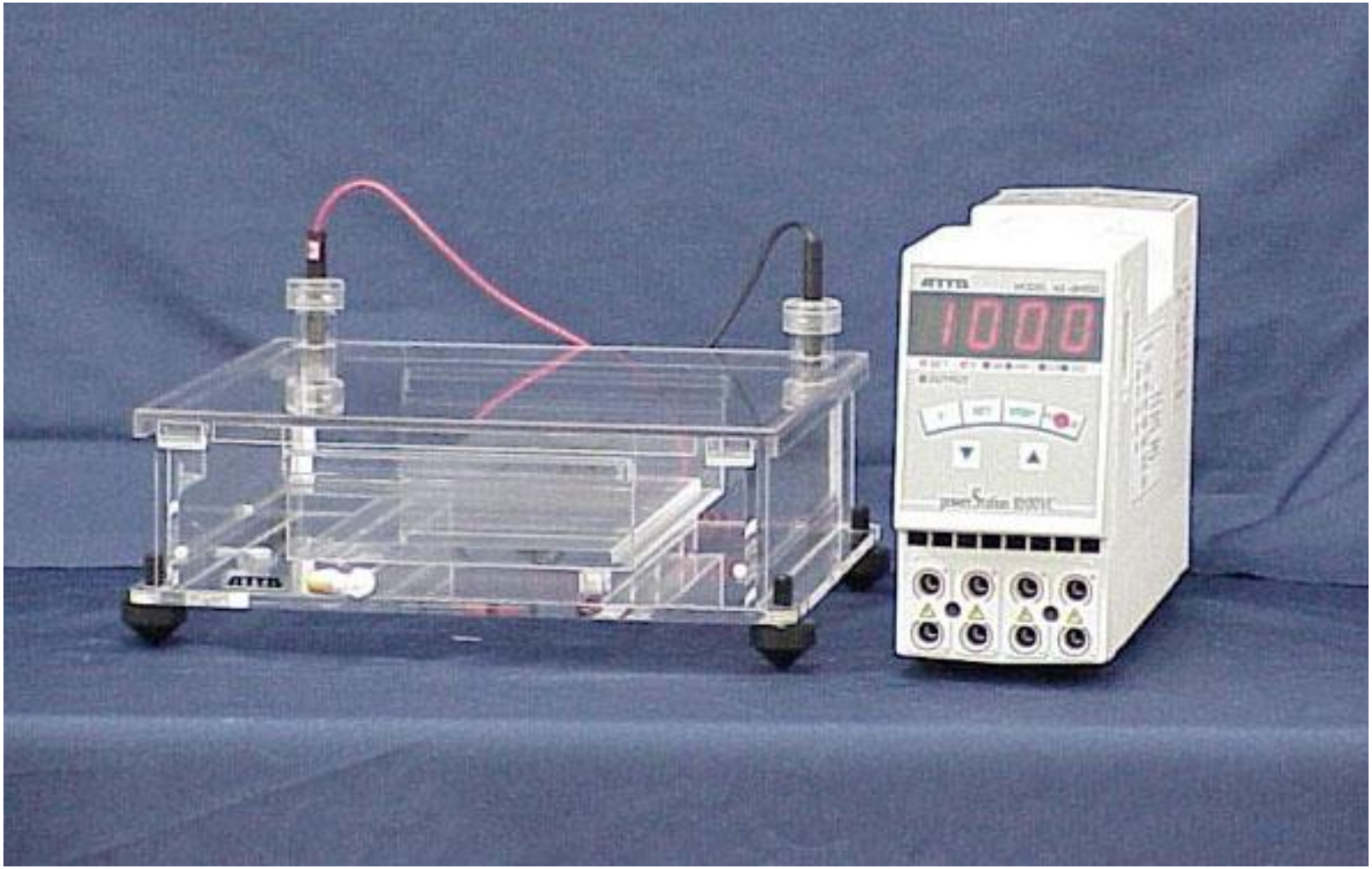

Elektroforez cihazı

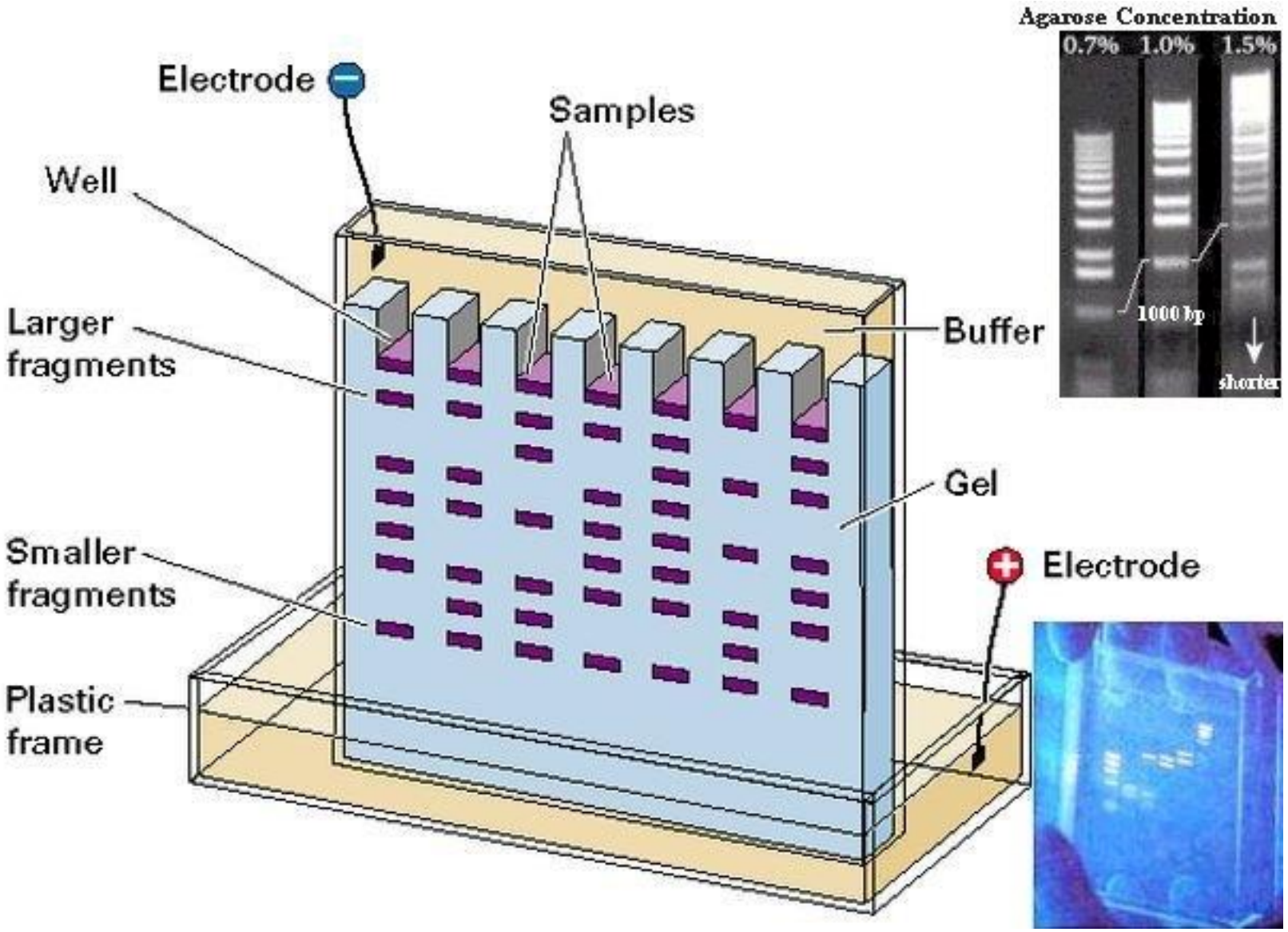

Elektroforez ve elektroferogramlar

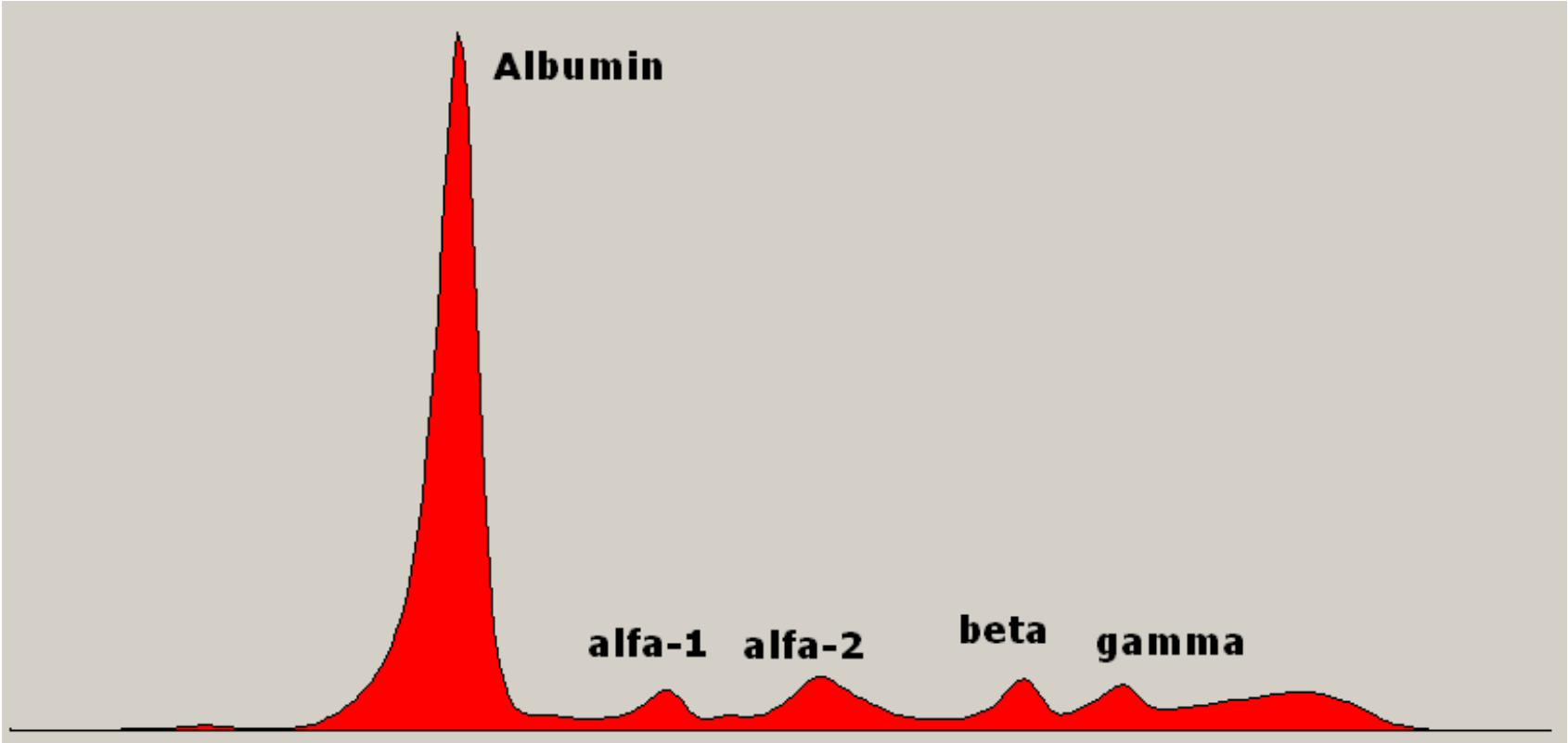

Normal insan serumu elektroferogramı

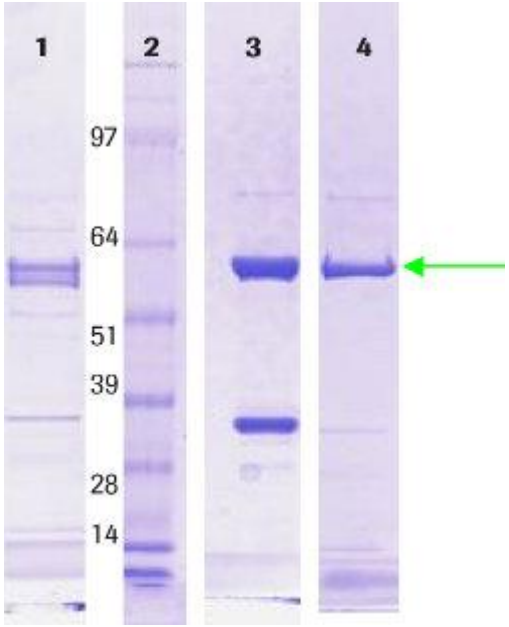

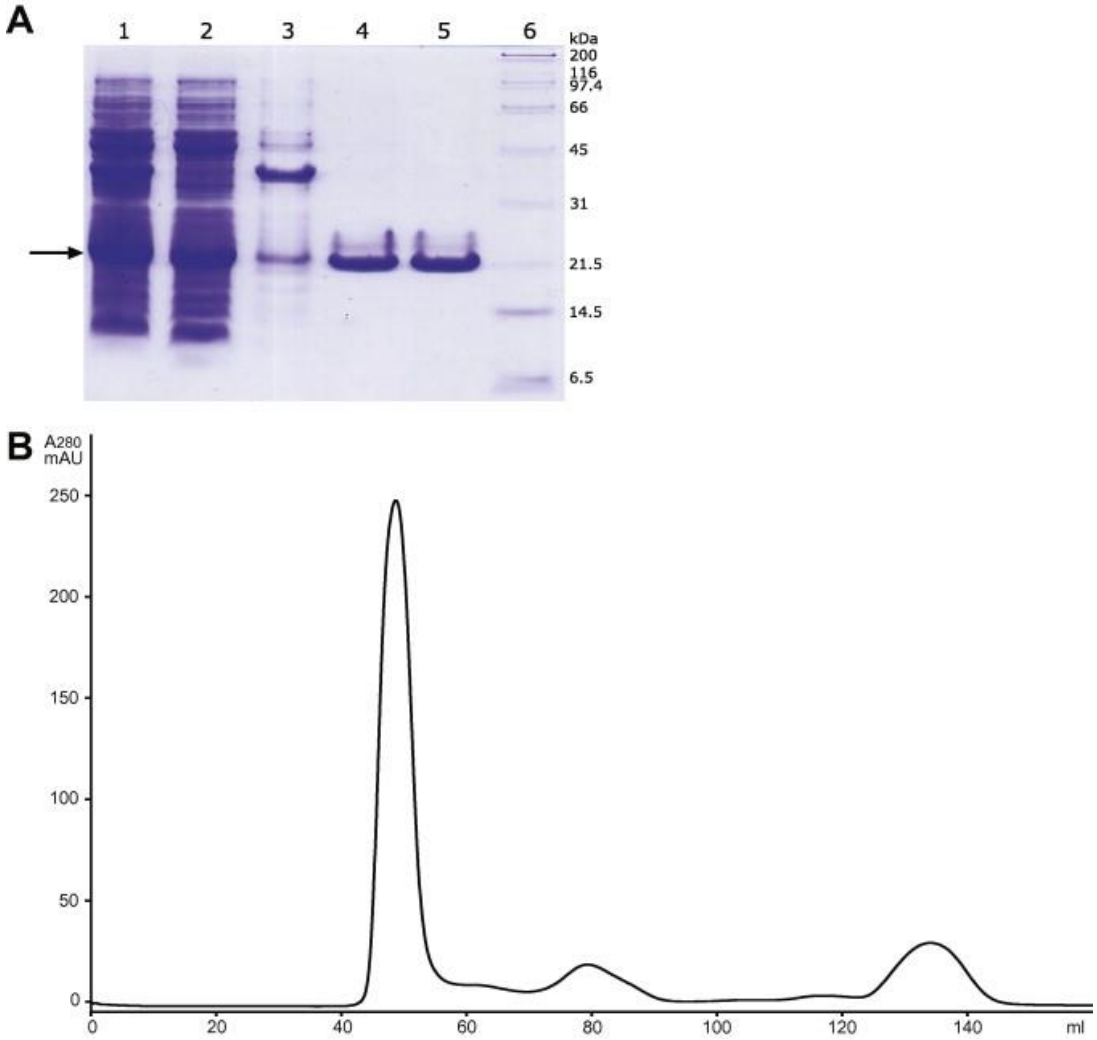

Poliakrilamid jel elektroforezinde (PAGE) Comassie brilliant blue ile boyanmış protein bandları

Dializ tüpleri

Protein çözeltisinin dializi

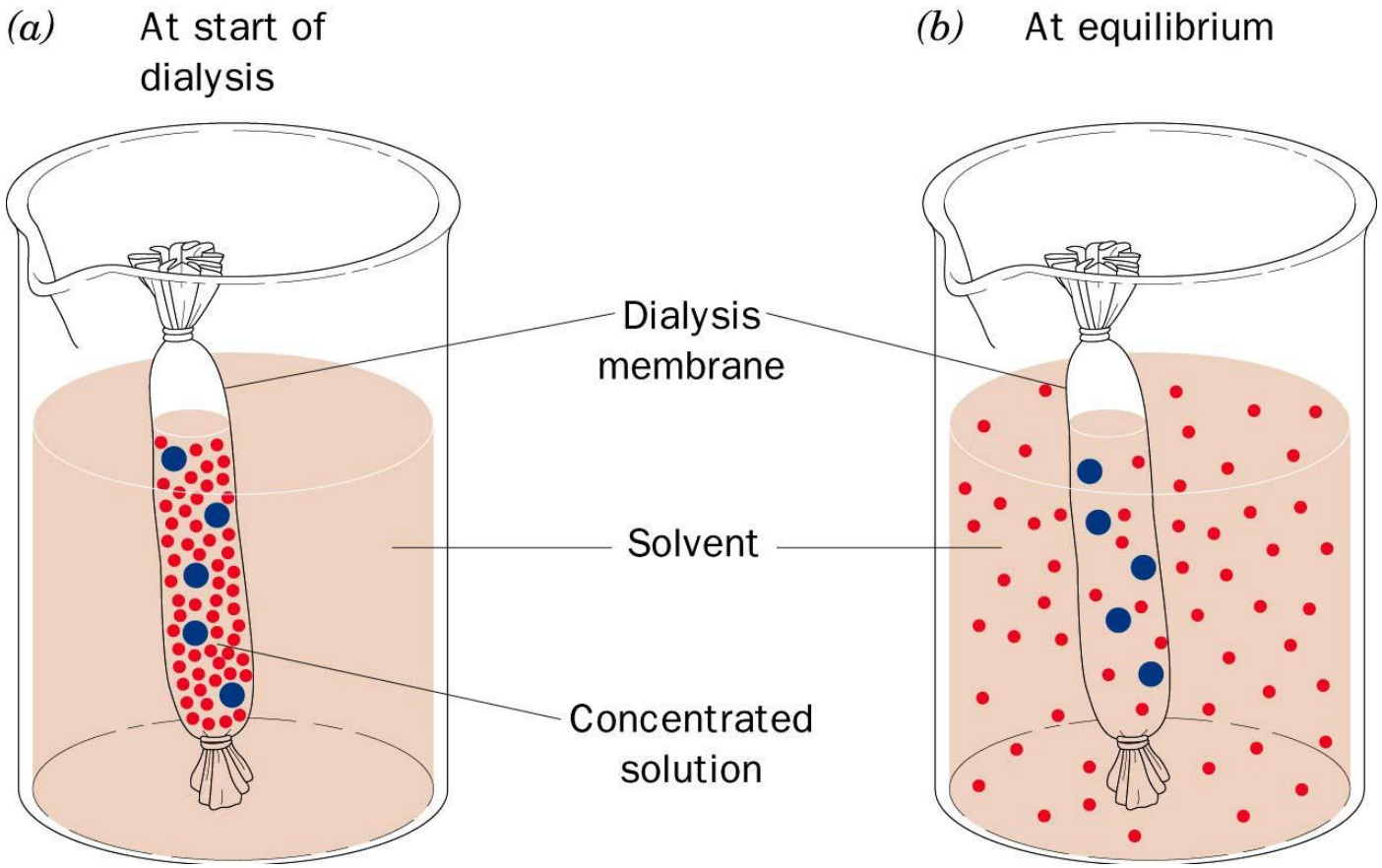

Proteinlerin amino asid dizilişinin (sekansının) belirlenmesi

Kimyasal dizi analizi (**Edman degradasyonu**)

Fiziksel parçalamadan sonra analiz: **Kütle spektrometrisi** (Mass spectrometry)

Gen sekanslama

Swiss-Prot Databazı

General information about the entry	
Entry name	INS_HUMAN
Primary accession number	P01308
Secondary accession number(s)	None
Entered in SWISS-PROT in	Release 01, July 1986
Sequence was last modified in	Release 01, July 1986
Annotations were last modified in	Release 39, May 2000
Name and origin of the protein	
Protein name	INSULIN [Precursor]
Synonym(s)	None
Gene name(s)	INS
From	*Homo sapiens (Human)* [TaxID: 9606]
Taxonomy	Eukaryota; Metazoa; Chordata; Craniata; Vertebrata; Euteleostomi; Mammalia; Eutheria; Primates; Catarrhini; Hominidae; Homo.

Features

SIGNAL	1	24	
CHAIN	25	54	INSULIN B CHAIN.
PROPEP	57	87	C PEPTIDE.
CHAIN	90	110	INSULIN A CHAIN.
DISULFID	31	96	INTERCHAIN.
DISULFID	43	109	INTERCHAIN.
DISULFID	95	100	
VARIANT	34	34	N → D (IN PROVIDENCE; FAMILIAL HYPERPROINSULINEMIA). /FTID = VAR_003971.
VARIANT	48	48	F → S (IN LOS-ANGELES; TYPE-II DIABETES MELLITUS). /FTID = VAR_003972.
VARIANT	49	49	F → L (IN CHICAGO). /FTID = VAR_003973.
VARIANT	89	89	R → H (IN FAMILIAL HYPERPROINSULINEMIA; IMPAIRS POSTTRANSLATIONAL CLEAVAGE). /FTID = VAR_003974.
VARIANT	89	89	R → L (IN KYOTO; FAMILIAL HYPERPROINSULINEMIA). /FTID = VAR_003975.
VARIANT	92	92	V → L (IN WAKAYAMA). /FTID = VAR_003976.
TURN	32	32	
HELIX	33	46	
STRAND	48	50	
HELIX	91	95	
TURN	98	97	
HELIX	102	108	
STRAND	109	109	

Feature table viewer

Sequence information

Length: **110 AA** [This is the length of the unproceesed precursor]	Molecular weight: **11981 Da** [This is the Mw of the unprocessed precursor]	CRC64: **C2C3B23B85E520E5** [This is a checksum on the sequence]

```
        10        20        30        40        50        60
         |         |         |         |         |         |
MALWMRLLPL LALLALWGPD PAAAFVNQHL CGSHLVEALY LVCGERGFFY TPKTRREAED
        70        80        90       100       110
         |         |         |         |         |
LQVGQVELGG GPGAGSLQPL ALEGSLQKRG IVEQCCTSIC SLYQLENYCN
```

P01308 in *FASTA format*

Figure 2.4 Sample entry for human insulin as present in the Swiss-Prot database. Refer to text for further details. Reproduced from the Swiss-Prot database on the Uniprot website htt://www.ebi.uniprot.org/

2.2.4 Polypeptide synthesis

Full-scale polypeptide characterization usually requires modest/large (milligram to gram) amounts of the purified target polypeptide. Even larger quantities are then generally required

Proteinin üç boyutlu yapısının belirlenmesi

- X-ışını difraksiyonu
- NMR
- Elektron mikroskopisi

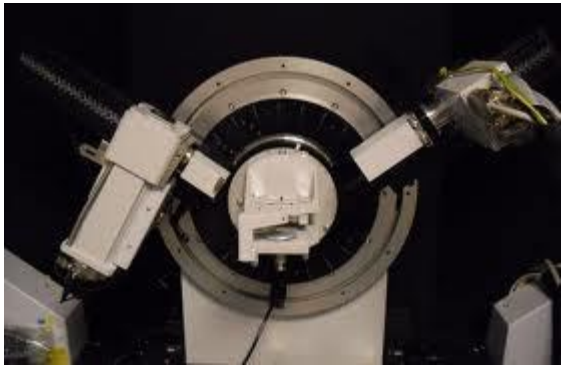

X-ışını difraksiyonu

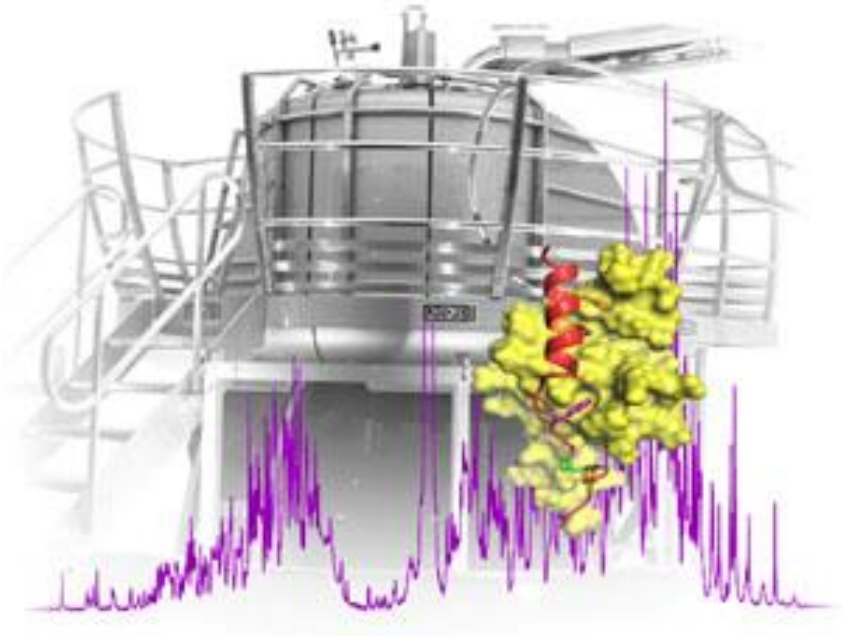

NMR cihazı

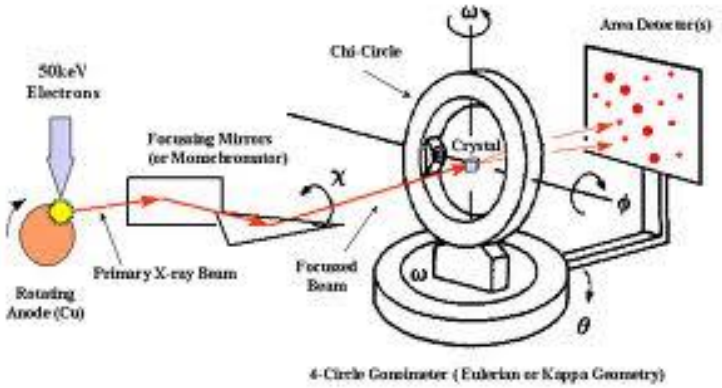

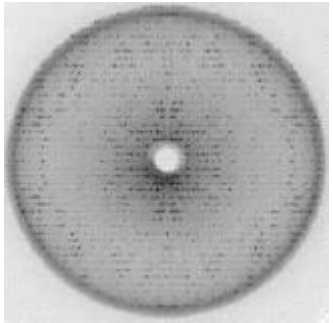

X-ışını difraksiyonu

SEM Scanning electron microscope

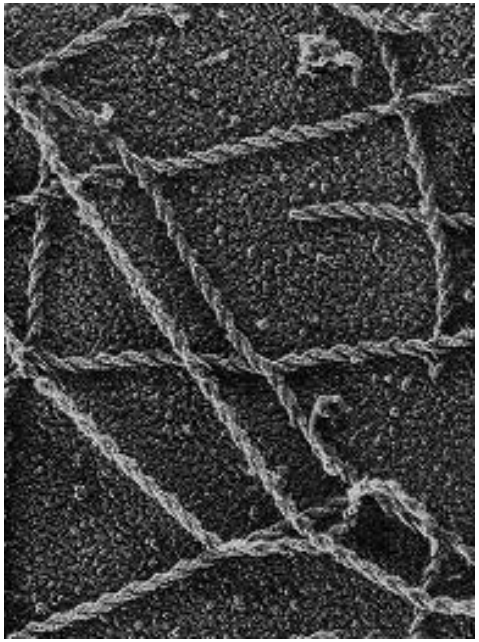

Aktin filamentleri

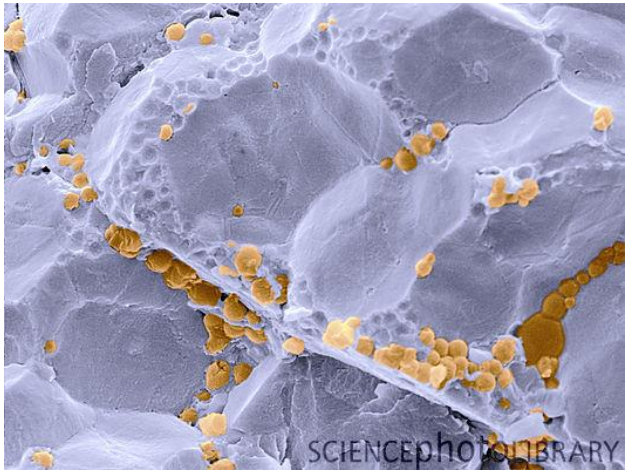

Pirinç tanesi

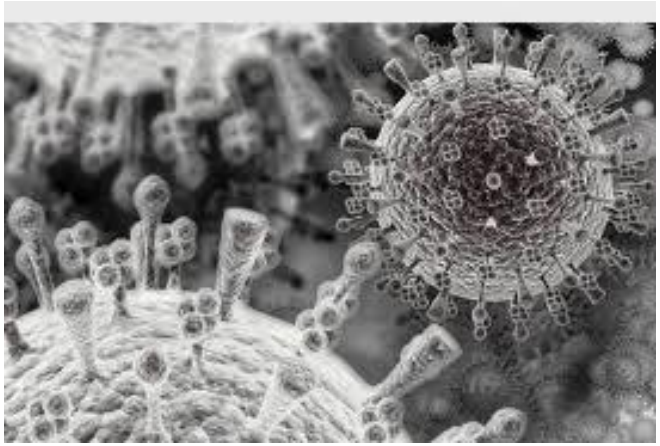

Kuş gribi virusu

PROTEİNİN BELİRLENMESİ VE MİKTAR TAYİNİ

Yöntem	Etki tarzı
280 nm'de absorbans (UV)	Aromatik amino asidlerin R gruplarının 280 nm'deki absorbansına dayanır.
205 nm'de absorbans (uzak UV)	Peptid bağları bu dalga boyunda absorbsiyon verir.
Ninhidrin	Proteinler d. H_2SO_4 ile 100°Cde inkübe edilerek hidroliz edilir. Amino asidlerin ninhidrin ile verdikleri pembe renk 570 nm'de absorbsiyon gösterir.
Biuret	Bakır ayıracının proteinlerle verdiği menekşe renkli bileşik 550 nm'de absorbans gösterir.

Yöntem	Etki tarzı
Bradford	Coomassie Brilliant Blue G-250 boyasının proteinlere bağlanması esasına dayanır. Maksimum absorbans 595 nm.
Lowry	Bakır/fosfomolibdik/fosfotungstik asid ayıracı proteinle etkileşerek 750 nm'de absorbans gösteren bir bileşik verir.
Gümüşle boyama	Gümüş iyonlarının proteinlere bağlanması esasına dayanır.

Geleneksel olarak hayvansal kaynaklardan elde edilen ve tedavide kullanılan bazı proteinler.

Protein	Kaynak	Kullanılışı
İnsulin	Domuz/sığır pankreası	Tip 1 diabet tedavisi
Glukagon	Domuz/sığır pankreası	İnsulinin oluşturduğu hipogliseminin giderilmesi
FSH	Domuz hipofizi veya menopoz sonrasındaki kadın idrarı	Hayvanlarda süperovülasyon oluşturulması

Protein	Kaynak	Kullanılışı
İnsan korionik gonadotropin (hcG)	Gebe kadın idrarı	İnfertilite tedavisi
Eritropoietin	İdrar	Anemi tedavisi
Kan pıhtılaşması faktörleri	İnsan plazması	Hemofili tedavisi

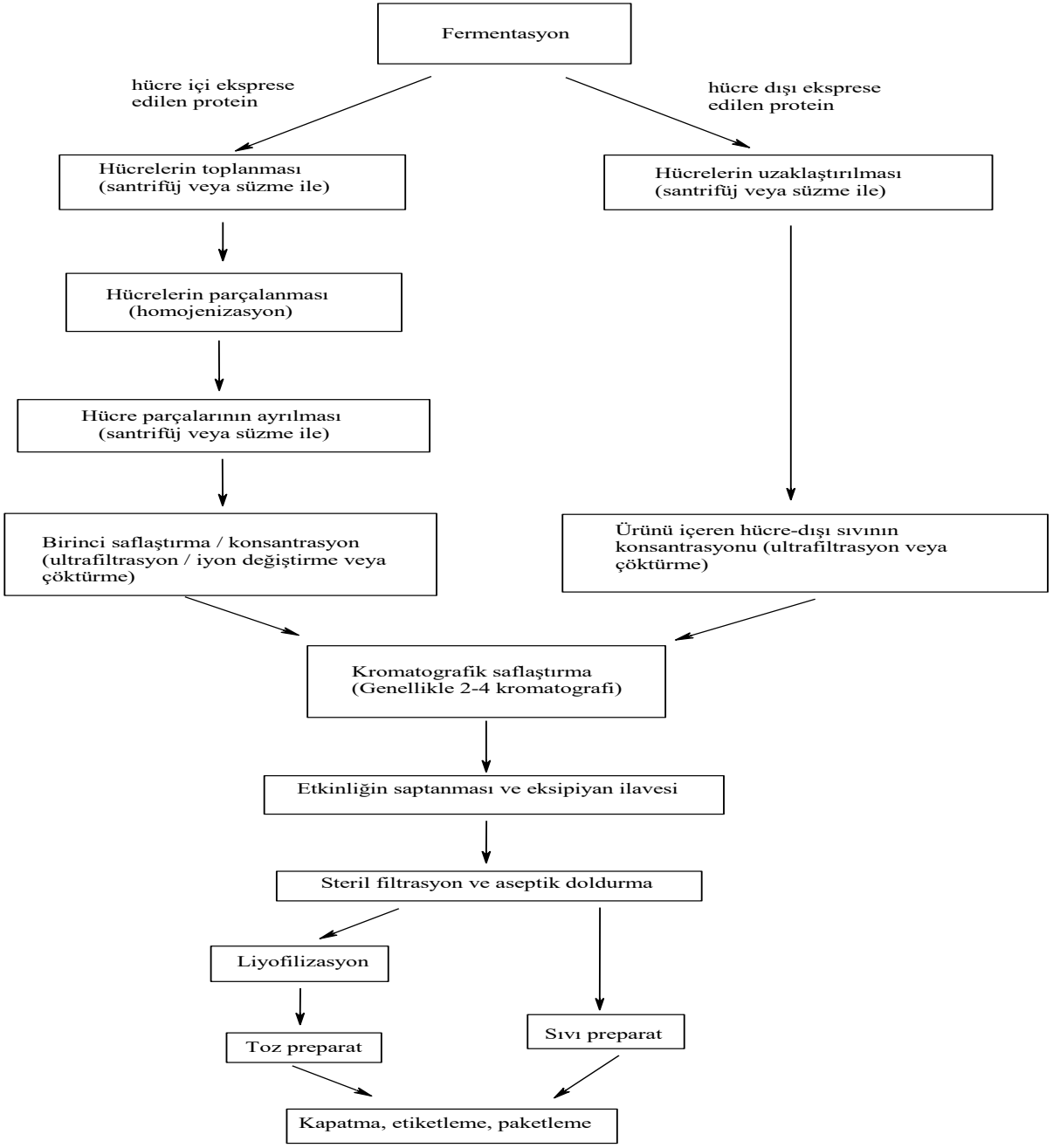
Fermentasyon
hücre içi eksprese edilen protein
hücre dışı eksprese edilen protein
Hücrelerin toplanması (santrifüj veya süzme ile)
Hücrelerin uzaklaştırılması (santrifüj veya süzme ile)
Hücrelerin parçalanması (homojenizasyon)
Hücre parçalarının ayrılması (santrifüj veya süzme ile)
Birinci saflaştırma / konsantrasyon (ultrafiltrasyon / iyon değiştirme veya çöktürme)
Ürünü içeren hücre-dışı sıvının konsantrasyonu (ultrafiltrasyon veya çöktürme)
Kromatografik saflaştırma (Genellikle 2-4 kromatografi)
Etkinliğin saptanması ve eksipiyan ilavesi
Steril filtrasyon ve aseptik doldurma
Liyofilizasyon
Toz preparat
Sıvı preparat
Kapatma, etiketleme, paketleme

Fermentasyon

hücre içi ekspresse edilen protein

hücre dışı ekspresse edilen protein

Hücrelerin toplanması (santrifüj veya süzme ile)

Hücrelerin uzaklaştırılması (santrifüj veya süzme ile)

Hücrelerin parçalanması
(homojenizasyon)

↓

Hücre parçalarının ayrılması
(santrifüj veya süzme ile)

↓

Birinci saflaştırma / konsantrasyon
(ultrafiltrasyon / iyon değiştirme veya
çöktürme)

Ürünü içeren hücre-dışı sıvının
konsantrasyonu (ultrafiltrasyon veya
çöktürme)

Kromatografik saflaştırma
(Genellikle 2-4 kromatografi)

Bakteri hücrelerinin parçalanmasında kullanılan tekniklerden bazıları.

Kimyasal muamele:

- Deterjanlar
- Antibiyotikler
- Organik çözücüler (örn: aseton, toluen)
- Denatüre edici ajanlar (örn: üre, guanidin)

Alkali ile muamele

Sonikasyon

Homojenizasyon

Abraziflerle çalkalama (cam bilyeler)

Lizozim ile muamele

Nukleik asidlerin uzaklaştırılması

- **Çöktürme:** Bu amaçla en çok kullanılan madde, uzun zincirli katyonik bir polimer olan **polietilenimin**'dir. Ancak bu maddenin reaksiyona girmeyen monomerinin çok az da olsa saflaştırma ortamında kalması, kanserojen etki yaratabileceğinden kullanımında çekince doğmuştur.
- **Nukleazlarla muamele:** son zamanlarda etkin, ucuz olması dolayısıyla tercih edilen yöntemdir. Nukleazların kendileri de insan organizması için zararsız maddelerdir.

Ultrafiltrasyon

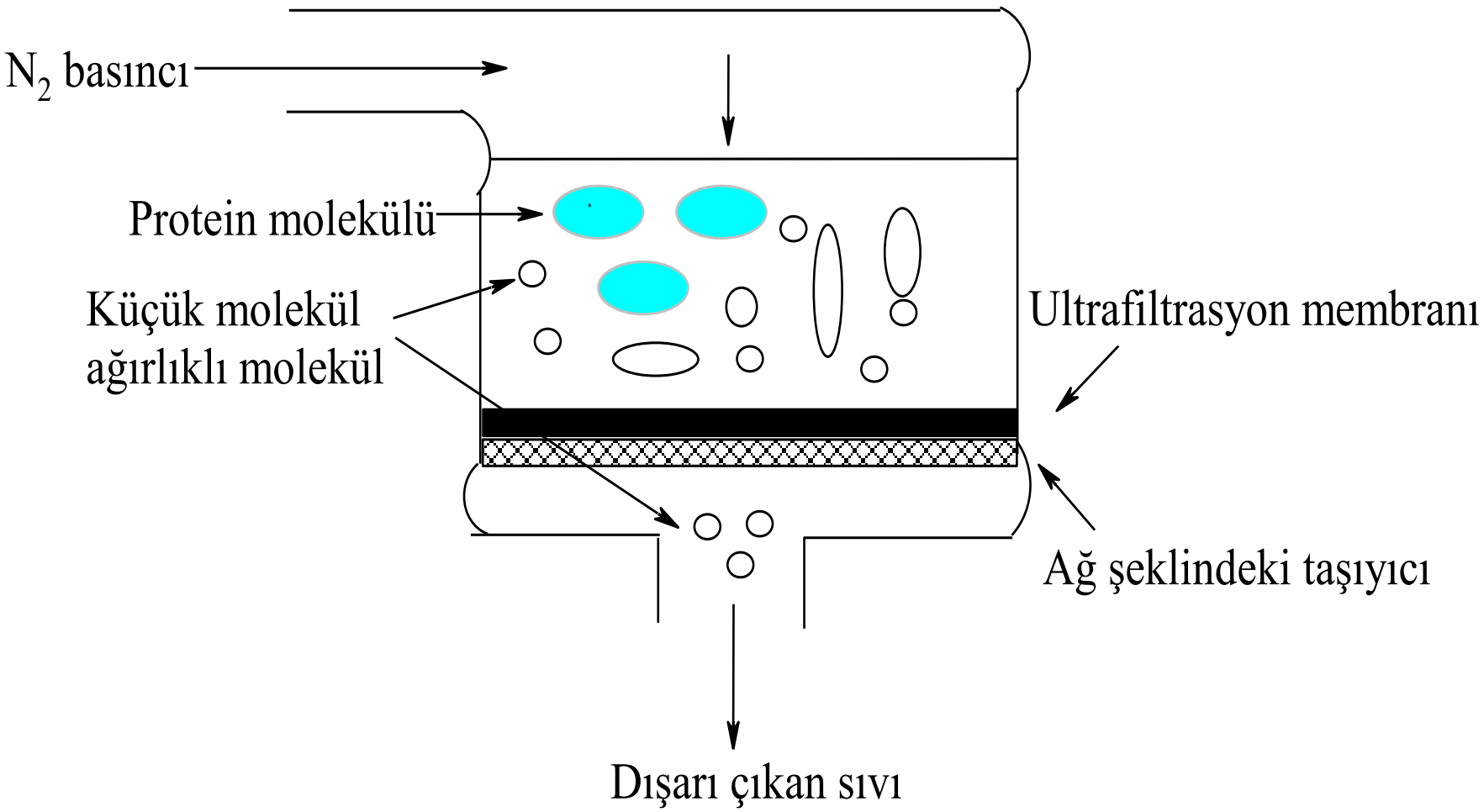

Ultrafiltrasyon membranları

- Selüloz asetat
- Selüloz nitrat
- Polivinil klorür
- Polivinil karbonat

Kromatografi ile İleri Saflaştırma

Sütun kromatografisinin prensibi, proteinleri iki faz arasında ayrıştırarak birbirlerinden ayrılmalarını sağlamaktır. Bu iki faz:

- 1-Katı (stasyoner) faz: genellikle sütun dolgu maddesi (matriks)
- 2- Sıvı (mobil): genellikle sütundan geçirilen bir tampon çözelti (elüsyon çözeltisi, elüant).

Protein saflaştırılmasında en çok kullanılan kromatografik yöntemler

Teknik	**Ayırma prensibi**
Jel-filtrasyon kromatografisi	Proteinlerin büyüklüklerine, molekül ağırlıklarına göre
İyon değiştirme kromatografisi	Proteinlerin yüzeylerindeki yüklerdeki farklara göre
Afinite kromatografisi	Proteinin belirli bir liganda olan ilgisine göre
Kromatofokusing	Proteinlerin izoelektrik noktalarındaki farklılıklara göre
Hidroksilapatit kromatografisi	Proteinler ile kalsiyum fosfat dolgu maddesi arasındaki kompleks etkileşimlere göre

Jel filtrasyon (Jel kromatografisi)

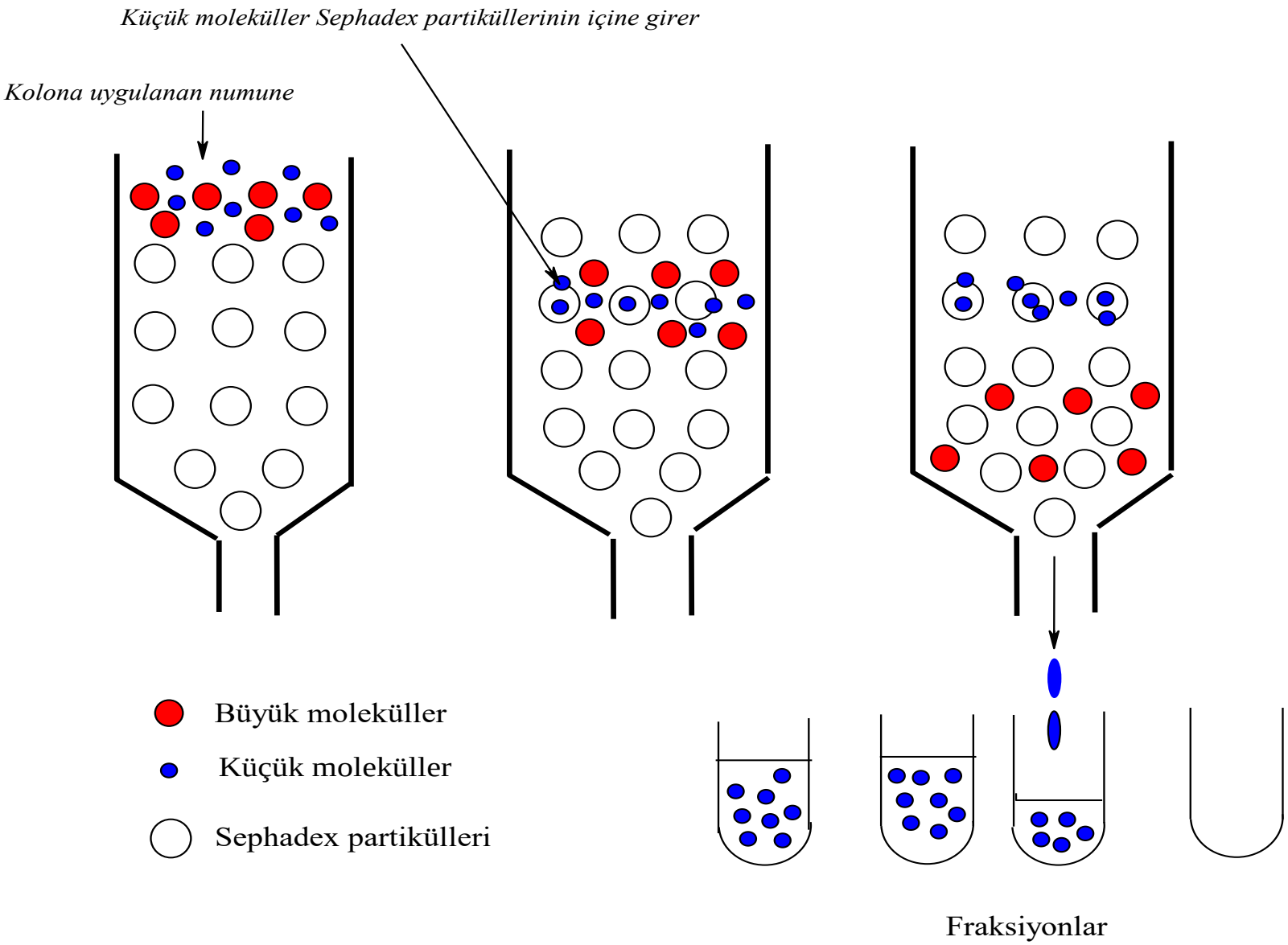

Polimerize olmuş Sephadex partikülleri

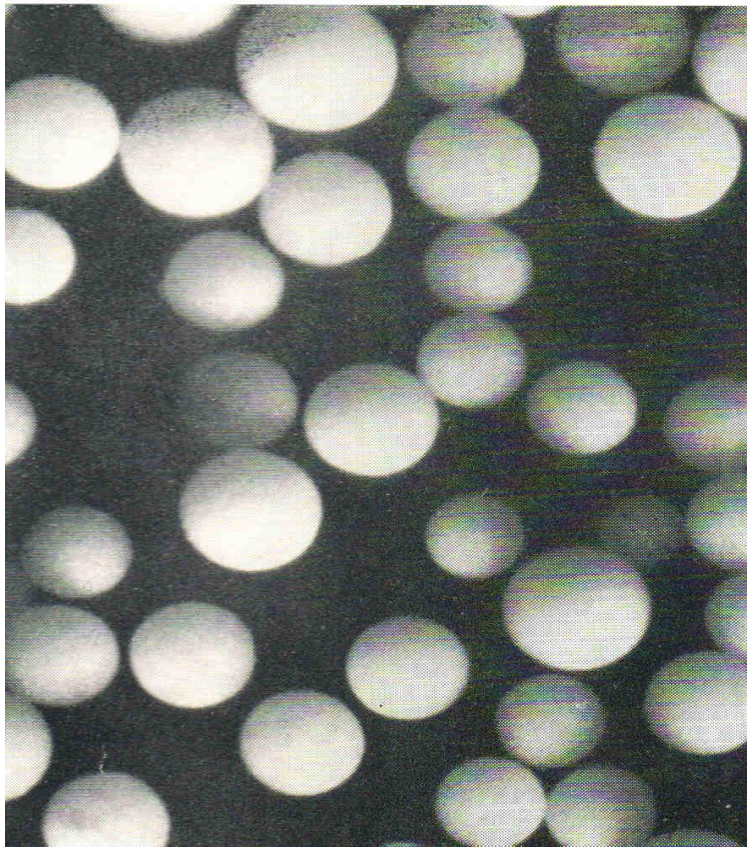

Jel filtrasyon

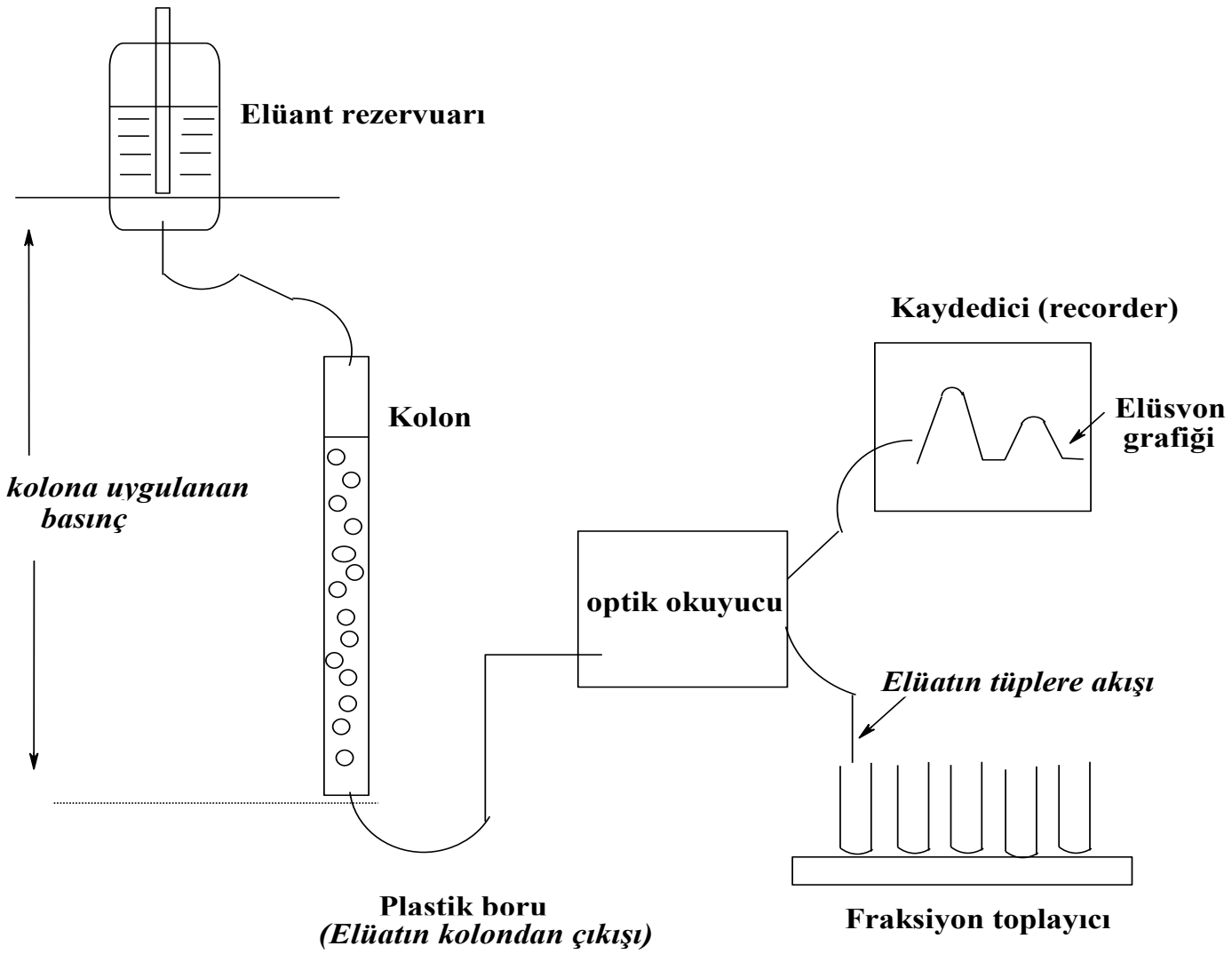

İyon değiştirme kromatografisi

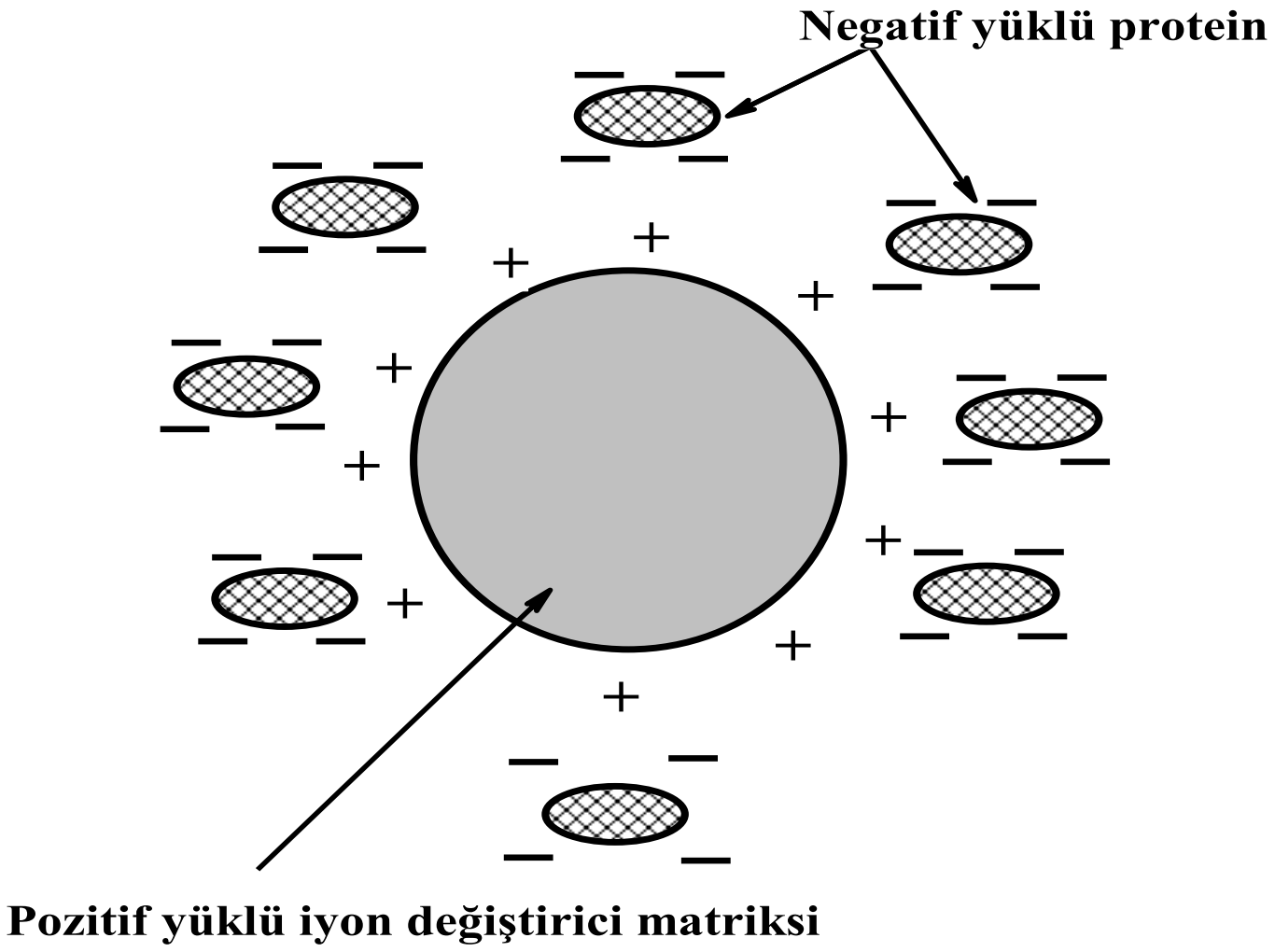

İyon değiştirme kromatografisinde en çok kullanılan iyon değiştiriciler.

Grup adı	**İyon değiştirme şekli**
Dietilaminoetil (**DEAE**)	Anyon
Kuaterner amonyum (**Q**)	Anyon
Kuaterner aminoetil (**QAE**)	Anyon
Karboksimetil (**CM**)	Katyon
Metil sülfonat (**S**)	Katyon
Sülfopropil (**SP**)	Katyon

Afinite kromatografisi

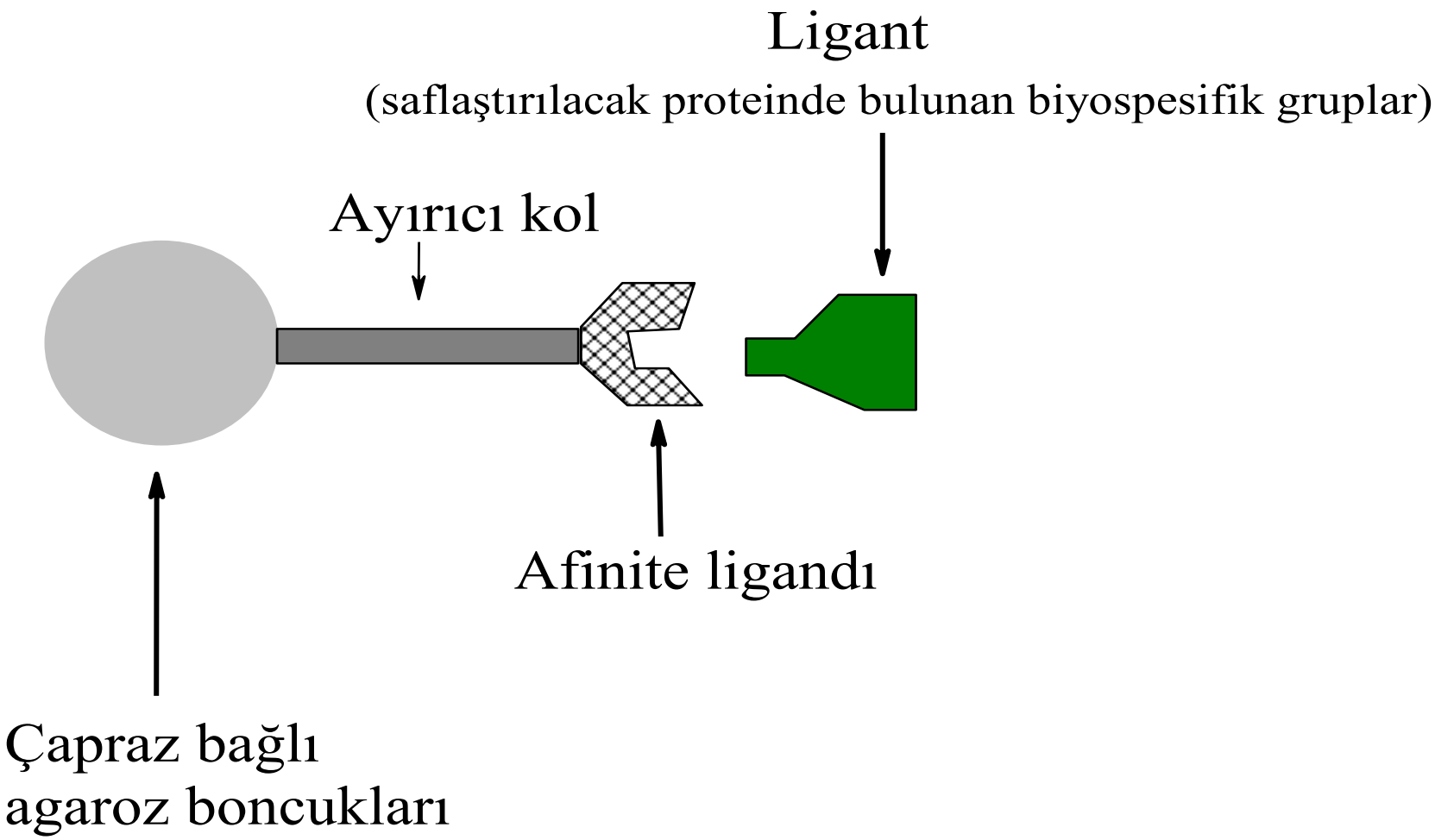

Afinite kromatografisinde kullanılan bazı ligantlar

Saflaştırılacak madde	Ligant
Enzim	Substrat, substrat analogu, kofaktör, inhibitör
Antikor	Antijen, virüs, hücre
Lektin	Polisakkarit, glikoprotein, hücre yüzeyi reseptörü
Nukleik asit	Komplemanter baz sekansı, histon, polimeraz
Hormon, vitamin	Reseptör, taşıyıcı protein
Hücre	Hücre yüzeyi spesifik proteini, lektin

Hidroksilapatit kromatografisi

- Hidroksilapatit doğada ***fosfat kayalarında*** bulunan bir mineraldir, ayrıca ***kemiklerin mineral yapısını*** da oluşturur. Laboratuarda hidroksilapatit hazırlamak için önce, eşit miktar ve molaritede disodyum fosfat (Na_2HPO_4) ve kalsiyum klorür ($CaCl_2$) çözeltileri karıştırılır. İnaktif kalsiyum fosfat (Ca_2HPO_4. $2H_2O$)'tan ibaret ve bruşit (bruchite) olarak adlandırılan beyaz bir çökelti oluşur. Daha sonra bunun sıcakta NaOH ile muamele edilmesiyle ***aktif hidroksilapatit*** **[$Ca_5(PO_4)3OH$]** elde edilir (Tiselius ve ark. 1956) (Resim 6).
- Hidroksilapatit ***iyon değiştirici özellikler*** gösterir. Bununla birlikte, diğer iyon değiştiricilerin genel kurallarına her zaman uymaz. Protein adsorpsiyonunun, hidroksilapatit matriksteki hem kalsiyum hem de fosfatla etkileşimden oluştuğu düşünülmektedir.
- Protein kolondan genellikle potasyum fosfat gradienti ile elüe edilir.

Laboratuar ölçeğinde hidroksilapatit hazırlama düzeneği

Yüksek basınçlı sıvı kromatografisi (HPLC)

- Yüksek basınçta sabit elüsyon hızları sağlayan pompalar ve
- Yüksek basınçlara dayanıklı kolonlar gereklidir.
- Mikropartiküllü bir stasyoner faz (matriks) içeren çapları çok dar kolonlar kullanılır. (analitik amaçlar için kullanılırsa kolon çapları, 4-4.6 mm, yükseklikleri 10-30 cm, endüstride preparatif amaçlarla kullanılırsa çapları 80 cm ve yükseklikleri 1m kadardır).
- Küçük moleküllü proteinler (insulin, büyüme hormonu ve bazı sitokinler) HPLC ile biyolojik aktivite kaybına uğramadan ayrılabilirler.
- Endüstriyel ölçekte HPLC insulin ve IL2'nin saflaştırılmasında kullanılmaktadır.
- Bu şekilde diğer yöntemlerle saatler süren kromatografi süreleri dakikalara inmektedir. Dezavantajı ise pahalı olması ve kapasitenin düşük olmasıdır.

Preparatif HPLC sütunu

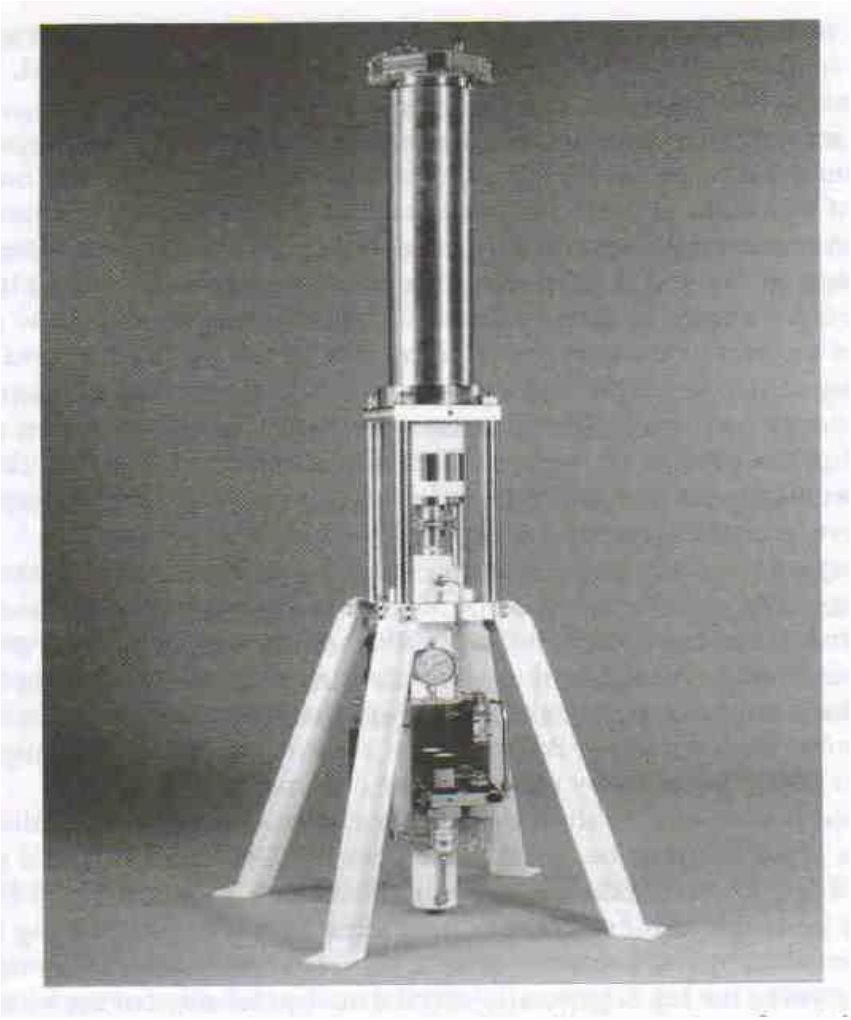

Etkinliğin saptanması ve eksipiyan ilavesi

Steril filtrasyon ve aseptik doldurma

Liyofilizasyon

Sıvı preparat

Toz preparat

Kapatma, etiketleme, paketleme

SON ÜRÜNÜN FORMÜLASYONU

- Ürünü stabilize eden çeşitli eksipiyanlar ilave edilir
- Ürün 0.22 μm'den filtre edilerek sterilize edilir ve aseptik koşullarda doldurulur.
- Ürün piyasaya toz şeklinde çıkacaksa liyofilize edilir.

Liyofilizasyon

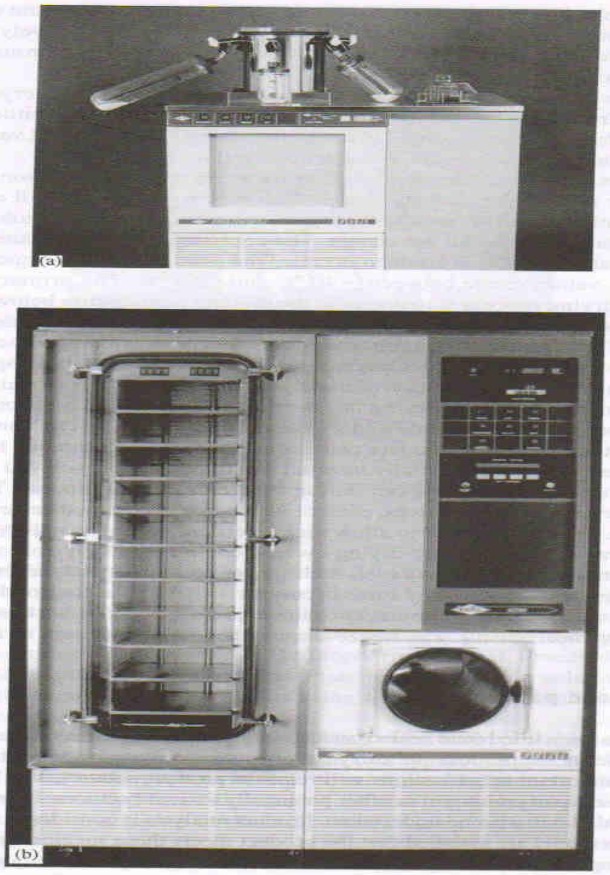

Figure 6.25 Photographic representation of (a) laboratory-scale, (b) pilot-scale and (c) industrial-scale freeze-driers. Refer to text for details. Photograph courtesy of Virtis, USA